

Radó György

FORGÁCSOK

MARX KONTRA MARX

– *Rónai Mihály András Madách Imre című posztumusz könyvéről* –

Amikor egy amerikai filmsiker a *Krámer kontra Krámer* címet viselte, e cím azt sugallta, hogy családon belüli pörösködéstről szól, és valóban: tárgya a Krámer-házaspár válópere volt. *Marx kontra Marx* címmel a marxista ideológiai családon belüli perről kívánok szólni.

A pártállamban a marxista (úgy is mondták: [természet]tudományos világnézet) monopol helyzetet élvezett: rangot, vezetői pozíciót csak az kaphatott, aki ezt vallotta – meggyőződésből vagy konjunkturálisan.

Jómagam nem voltam marxista, aminthogy ma, midőn a konjunktúra az ellenkezőjére fordult, s a marxizmust divat bírálni, esetleg gúnyolni, antimarxista sem vagyok. Akik meggyőződésből vallották, azokat tisztelem, netán vitázom velük (szerény tudásom és képességeim mértékében) – a konjunktúra lovagjait, a maiakat akár a tegnapiakat, megvetem.

Én a marxizmust egy filozófiai rendszernek tekintem, amely nem tökéletes, de sok igazságot hordoz. Ilyen igazság például a gazdasági alapon nyugvó felépítmények rendszere. – Nem hiszem, hogy *Sir Russel George Clerk* angol diplomata, akit 1919 őszén, a Magyar Tanácsköztársaság bukása után, amikor hazánkban a vörös terrort felváltotta a fehér terror, Párizsból a győztes hatalmak békediktátumokat előkészítő Főtanácsa ideküldött, a helyszínen megállapítandó, működik-e már tárgyalóképes kormányunk – ismétlem: nem hiszem, hogy ő az alap- és felépítmény marxista tétele szerint jelentette megbízóinak, hogy a Duna egységes vízgyűjtő medencéjét, vagyis a Kárpát-medence földrajzi egységét, stratégiai határokkal megbontani gazdasági nonszensz, leendő emberöltők bajainak beláthatatlan forrása volna. Nem, ő ezt nem marxista alapon, hanem a tények józan mérlegelése alapján tette, s hogy e jelentése süket fülekre talált, a Masarykok, Benesek, Bratianuk, Sándor királyok féktelen ambícióit kiszolgáló, a háború hevében tett könnyelmű ígéreteket beváltani készülő, a francia belpolitika változásaitól is befolyásolt Főtanács szánalmas boszorkánykonyháján realizálódott –, ennek

keserű levét isszuk azóta is, nemcsak mi magyarok, hanem közös hazánk, a Kárpát-medence valamennyi népe...

De ezt csak zárójelben, mert nem politikáról, hanem egy marxista tételnek, az alap-felépítmény kapcsolatnak általános, szinte matematikai igazságáról akartam eklatáns, húsunkba vágó példát bemutatni.

Tehát marxizmus.

A meggyőződésből marxista Rónai Mihály András *Madách Imre* című posztumusz könyve; vitairat Lukács Györgynek a Szabad Népből 1955. március 27-én megjelent, majd május 2-án befejezett tanulmányával, mely a marxizmus fegyvertárából vett eszközöket alkalmazva, "leszedi a keresztvizet" Madách Imréről és *Az ember tragédiájá*-ról.

Az 1971-ben elhunyt Lukács György a marxista filozófia égboltjának fénylő csillaga. Eltekintve attól, hogy az eszméinek megfelelő politika gyakorlatában is tevékeny részt vett (1919-ben közoktatásügyi népbiztos, 1931-ben a német kommunista írófrakció vezetője, 1945-ben az Ideiglenes Nemzetgyűlés egyik kommunista tagja, 1956-ban Nagy Imre kormányának tagja), a német és az orosz irodalomról írt valamint filozófiai (esztétikai és ontológiai) tanulmányai világhírűek.

Rónai Mihály András neve benne van a magyar irodalom aranykönyvében, mint költő és elsősorban az olasz költészet fordítójáé (egyéb illetén kötetek mellett *Nyolc évszázad olasz költészete* című retrospektív antológiája méltán a tárgynak esztétikailag is teljességigényű képpel gazdagítja nemzeti irodalmunkat); és Itália nem maradt iránta hálátlan: szívesen fogadta feleségével, *Gábor Mariann*al együtt, aki ámbár mai festőművészeinknek egyik legjobbja, az itthoni, más műfajokra is jellemző, gusztustalan tülekedés és összefonódások közepette nem találván méltó helyét, olasz földön kapott őt megillető elismerést és piacot. Ez a szerető feleség (a szigligeti Alkotóháznak legkorábbi időszakában az én Egyetlenemmel összebarátkoztunk velük) adta ki most, röviddel férje halála után Mityu (Mariann és mi, barátai így neveztük) végakarátának megfelelően, a *Madách Imre* című, 94 oldalas kis kötetet. (Jóllehet impresszuma előzékenyen közli, hogy hol – Honvéd u. 5., Mérleg u. 6., Andrassy út 16., Andrassy út 45., Rákóczi út 14-16., Váci út 19., Szent István krt. 26. – kapható, a könyvterjesztési kaoszban előfordult, hogy a bolti eladó nem tudott a megjelenéséről.)

Rónai Mihály András ugyan publicista is volt, de mint esszéíró nem tartják nyilván (többször érthető bírálatot váltott ki elfogultságában heves személyes támadásaival), s annyi bizonyos, hogy mint marxista vitairat-szerző, a könyvében megbírált, világhírű Lukács Györggyel, sportnyelven szólva, "nem tartozik azonos súlycsoportba".

És mégis! Kettejük vitájában – Dávid és Góliát –, ahogyan Rónai pontról pontra kristálytiszta logikával megcáfolja Lukácsnak Madáchot és *Az ember tragédiájá*-t elítélő állításait... *Rónainak van igaza.*

Dehát hogyan lehetséges, hogy én, aki nem vagyok marxista, e "Marx kontra Marx" vitában szívvel-lélekkel a magát és módszerét marxistának valló Rónai Mihály András mellé álljak?

Ennek magyarázatául engedtessek meg egy önéletrajzi beszűrésom, igyekszem rövidre fogni.

Engem a tudományok szeretetébe 1922-től 1930-ig a piarista szerzetes-atyák vezettek be. És nemcsak *Szűcs János* tanár úrra gondolok, aki a matézis alapjaitól, a kétszer-kettő igazságtól a differenciál- és integrálszámítás magaslataiig irányított, arra készítetve, hogy utóbb az einsteini régiókba is elmerészkedjem (ugyancsak madáchi indíttatásból, lásd a Palócföldben legutóbb megjelent, *Madách és Einstein* című Forgácsomat), hanem gondolok *Balanyi György* tanár úrra is, a nagy történészre, aki az akkor *oknyomozó történelemnek* nevezett módszerrel követelte meg, hogy csak a bizonyított tények igazságában szabad hinni.

És ez az a szint, hol már nincs különbség – még kevésbé ellentét – marxista és nem-marxista módszer között. Ez az a terep, ahol a német és orosz irodalomtörténetben, az ottani "nagy realisták" életrajzában, holdudvarukban feltehetően tökéletesen járatos Lukács György világraszóló műveket alkotott, ámde Madách Imre életrajzában s az ő irodalomtörténeti holdudvarában tudatlannak bizonyult.

Amint ezt a Szabad Népben 1955-ben megjelent cikke alapján pontról pontra bebizonyítja Rónai Mihály András. Ama krisztálytisztá logikával, hol nincs különbség "marxista" és "nem-marxista" igazság között.

A könyvek úgynevezett "fülszövegét" itt a borítólap hátoldala helyettesíti; ezen közli a hagyatékban maradt kéziratról a közreadó özvegy: "Rónai Mihály András (1913-1992) Lukács Györggyel vitázó Madách-tanulmányát 1955-ben írta. 1973-ban átdolgozta, de mindmáig egyetlen változat sem jelenhetett meg. Az 1973-as érettebb változatot adjuk közre, amelyről jogos büszkeséggel írta a kiadó igazgatójának küldött magánlevelében: »Mindenesetre a legnagyobb apparátusú és legalaposabb tanulmány ez, amit életemben írtam.« ... Írása még súlyosabbá vált a megírás ideje óta eltelt évtizedekben, és közelmúltunk eseményei valósággal a jelenkorhoz szóló üzenetté formáltak..."

Saját marxizmusáról az idézett magánlevelben ezt teszi hozzá: "Ha marxista vagyok, ismerem a Madách művében ha nem is iskolásan, de dialektikusan lüktető ritmusát..."

Ezek kiegészítéséül idézzük a könyv 1973-ból származó első sorait: "Az alábbi tanulmányt még 1955-ben írtam, fiókomban azóta pihen. Az olvasó elé most is csak tejedelmes és egyébként szükséges szakaszok kihagyásával s eleinek némi stiláris legömbölyítésével adom. Kihasználásukkal azért, hogy teljes megvilágításban, lehetőleg plasztikusan itt Madách alakja álljon: hogy vitairatom Madách-tanulmány legyen, ne pedig – ami eredetileg volt s amit egyébként a jobb megértés szüksége voltaképp meg is kívánna – egyúttal Lukács-tanulmány is."

Dehát végre térjünk a lényegre: Lukácsnak melyek azok a hiányos illetve hibás tényismeretei, amelyekre ő Madách és műve elleni hamis "vádjait" alapozza, s amelyeket Rónai e tények ismeretében, életének "legnagyobb apparátusú és legalaposabb" tanulmányának döbbenetes hatásosságával porrá zúz.

Egy vitairat hiánytalan ismertetése majdhogynem annak szó szerinti idézését kívánná, s erre a recenzens nem vállalkozhat. Megelégszik az irat témáinak felsorolásával, hozzájuk fűzött megjegyzéseivel s az egyik különösen eklatáns "vádznak" a vitázón túlmenő bemutatásával.

Az első vitatéma, "A kegyes harag" fejezetcímmel, a dráma bizánci színének az az elítélése, amelyben Lukács meglepően olyanokkal kerül közös platformra, mint *Prohászka Onokár* (Rónai definíciója szerint: "a prefasiszta magyar klerikalizmus legünnepeltebb bölcseleje") és *Ravasz László* evangélikus püspök, aki "ugyanarra a taktusra csóválta a pesszimista Madách fölött főpapi fejét", sőt már a korai magyar szocializmusnak Madách-kortárs korifeusa is: *Erdélyi János* (igaz, ő a falanszter-szín miatt). Velük szemben, akik ennyire ellentétes oldalakról egyformán vádolták Madáchot, Rónai a "polgári kritikus" *Sebestyén Károlyra* hivatkozik, aki felismerte, hogy "Madáchnak szüksége volt a bizánci szín ilyen beállítására, mert tragédiáját dialektikus eszmeellentétek útján vitte előbbre... De ez korántsem jelenti azt, hogy Madách ellensége lett volna a hitnek, vagy akár csak az Egyháznak is..." E fejezet meggyőző befejezésül Rónai az évekkel későbbi Lukácsról írja: "Leplezzék hát le végre a javakorabeli Lukács, szó szerint idézendő szavai az ősz Lukács marxizmus-leninizmusba ászótt Madách-gyűlöletét... Tankrédnak és vele Madáchnak itt csak egy *i*-betűről van szó... azt a ajánlják a küzdő keresztényeknek, hogy kössenek paktumot és menjenek együtt harcolni a pogányok ellen." Igen, Madách ezt ajánlja, és Rónai, amikor e részletet védelmébe veszi, logikai okfejtésén kívül a magyar irodalom történetéből vett igazság-kimondókra is hivatkozik – *Katona Józseftől Balázs Béláig*. Tanúsítva, hogy jobban ismeri ezt az irodalmat, mint Lukács György.

Könyvének második fejezete a "Tárgyi rész" címet viseli. Lukács idézi Madáchnak "Erdélyi János anatómái ellen" írott szavait, s ezek után "érthetetlen – írja Rónai –, hogy Lukács, miután e sorokat maga idézte, egész dolgozata további rendjén hogyan ignorálhatta ezt." Amire Rónai vitairatának további oldalain világtörténeti és -irodalmi ismereteiről is tanúszkodó bőséges példatárral szolgál.

"Módszertani rész". E harmadik fejezettel könnyen végezhetünk, ha az elejét szó szerint idézzük.

"Legyünk mindenekelőtt pontosak. Nem mintha adatok döntenék meg; de döntsék csak meg adatok Lukács ama tételét, mely terhére rója a *Tragédiának* azt a véletlennek szerinte nem nevezhető »tényt«, hogy legnagyobb sikerei a Horthy-korszakra estek, sőt akkor indult meg szórványos, sikertelen kísérletek után a dráma diadalútja – a fasiszta Németországban."

Rónai megdöbbenéssel regisztrálja, hogy Lukács nem tudja: a mű "harmincas évekbeli egyetlen komoly külföldi diadalának" 1934-ben a bécsi Burgtheater volt a színhelye, vagyis ennek az "előadásnak »fasiszta« alapon való befekeltése kedvéért Lukács – Hitlert megelőzve – négy évvel korábban hajtja végre az Anschlusst..." Az ilyen "apró" ténybeli tévedés azt az igazságot bizonyítja, hogy egy esszében *a módszer a téma függvénye*: tehát Lukács, aki a világhírét többek közt megalapozó – a német és az orosz realistákról szóló – műveiben nyilván nem követett el ilyesmit, Madáchról szólva, könnyű kézzel hamisít tényeket. Amint azt Rónaiak e fejezete további példákön is bemutatja, tanúsítva a vitairat szerzőjének lenyűgöző irodalom- és színháztörténeti jártasságát.

És íme a Rónai tanulmányban a *Tragédia-elemzések* örök korolláriumát, "a *Faust* és a *Tragédia*" témát megelőző fejezet, címe: "Pulszky" és szereplője Madách ismerőse, a kor magyar történetének egy fontos alakja: *Pulszky Ferenc*.

Az én adattáram szerint (*Madách Imre. Életrajzi krónika*. 131., 247.) Pulszky kétszer bukkan fel Madách életében.

1847-ben *Szontagh Pállal* ök – mindhárman Nógrád vármegye tisztviselői – írják azt az epigramma-gyűjteményt, amellyel a megyei élet közszereplőit tréfásan bemutatják a megyébe látogató István főherceg királyi helytartónak.

1861-ben Madách mint országgyűlési képviselő úgy csempészi be barátját, *Komjáthy Anzelmet* az ülésterembe, hogy – mintha amaz is képviselő volna – az éppen távollevő Pulszky, nógrádi követ üres helyére ülteti le.

Rónai ennél sokkal többet tud Pulszkyról. Vitairatának róla szóló 36 lapja Pulszkynek nemcsak életrajzát ismerteti elemzően, hanem nézeteit és szándékait, elkötelezettségeit is: Londonban a magyar forradalmi kormánynak utóbb Kossuthtal szakító diplomáciai képviselőjeként, majd hazatérve, a kiegyezés felé haladó politikai életben vállalt, és – ami bennünket leginkább érdekel –, Madách művének megítélésében játszott szerepét is. Az így adott jellemrajz élesen eltér attól, amelyet Lukács ad Pulszkyról. Rónai hangsúlyozottan említi "Pulszky Ferenc ama nézetét, melyet Lukács végre teljes és gyanútlan, eufóriás örvendezéssel köszönt, mivel az Madách művét kemény és egyértelmű szavakkal bélyegezte »reakcionárius irányúnak«. Lukács ezért... már nem is irodalmi, hanem – imperatív hangsúllyal – maximális illetékességű politikai tanúként hivatkozik Pulszkyra." S ebből is megállapítja Rónai, hogy Lukács "dolgozata rendjén lépten-nyomon észlelhető járatlansága a magyar politikai történetben... ezúttal azzal árulja el magát, hogy a Madáchot politikailag elmarasztaló, kiegyezés utáni Pulszky Ferencet... *ellenzéki* (!) politikusnak véli." Rónai viszont kiválóan ismeri az emigrációban élő Kossuth és az őt cserbenhagyó Pulszky viszonyának alakulását, tudja, hogy Kossuth *Irataiban* 1882-től kezdve "nincs többé sem Pulszky Ferenc, sem Feri, sem Pulszky, hanem – ahogy Kossuth még legádázabb ellenfeleit sem emlegette – szigorúan és csakis: Pulszky úr... Ez a halálos úr... Amitől Kossuth Lajos Klapkát, rajta keresztül híveit és utókorát is eltil-

totta – hogy az 1861 januárja utáni Pulszky Ferencben az ő barátját, küzdőtársát lássák s akként álljanak szóba vele – azt Lukács György elkövette, országot vezetve félre, bizonyára gyanútlanul, azzal, hogy Madách politikai hitelrontását olyan politikai hitelre alapította, amelynek a hitelrontó már évtizedek óta nem volt birtokában.” (66.l.)

Kegyelemdőfés.

Sportnyelven: Lukács a padlón.

Rónai ötödik fejezetének címe – *A Faust* – a két világraszóló mű összehasonlítására utal, mely a *Tragédia* megjelenésével kezdődött, tart ma is, és sosem lesz vége. – Kulcsához én a Palócföld idei évfolyamában a két mű párhuzamának lényegét, a két-két fogadást (az Úr és a sátán, illetve a sátán és az ember közt) elemezve próbáltam közel férközni.

Két befejező fejezet címe – *Reménytelen szerelem* és *A megölő betű* – jelzi a vitairat summarizátát, melyet a lírai Utóhang és a kritikai irodalomban kötelező szómagyarázatok zárnak le.

A méltán világhírű tudós, Lukács György, nem követte volna el a Rónai által neki felrótt, hiányos és hibás tényismeretből eredő hibákat, ha kellő felkészüléssel írja meg Madách-tanulmányát: az tehát egy hirtelenében összecsapott írás.

Vajon milyen szándékkal és miért éppen 1955. március 27-én és május 2-án publikálta a központi kommunista pártlapban?

A "fordulat évében" a kultúrdiktátor Révai József leparancsolta a színpadról Madách művét, de a Sztálin halálát követő enyhülések során 1955-ben időszerűvé válik a közvélemény által folyton is követelt, helyi kezdeményezésekben meg-megkísérelt falújítása, s egy másik exponált marxista, *Waldapfel József* professzor bátran lándzsát tör mellette. Ilyen atmoszférában látja időszerűnek Lukács György, hogy a maga marxista tekintélyét nagy hirtelen, akár "összecsapva" is latba vesse – Madách ellen. Talán Révai egyenes óhajára – talán az akkor divó "társadalmi megrendelésre".

Csak hogy Waldapfel akadémikus irodalomtörténész cáfolhatatlanul illetékesen léphetett fel, Rónai viszont tudta, hogy 1973-ban miért írja tanulmánya előszavában: "ami alább olvasható, s ami már ügyis kettő híján húsz éve hever, csak holtom után lásson napvilágot."

S ez a szerető özvegy jóvoltából most megtörtént.